

Masarykova univerzita
Filozofická fakulta
Ústav evropské etnologie

ŽÍTKOVSKÉ BOHYNĚ LIDOVÁ MAGIE NA MORAVSKÝCH KOPANICÍCH

Dagmar Dobšovičová Pintířová

Masarykova univerzita
Filozofická fakulta
Ústav evropské etnologie

Dagmar Dobšovičová Pintířová

**Žítkovské bohyně
Lidová magie na Moravských Kopanicích**

Etnologické materiály 4
Brno 2016

Vědecká redakce

Předseda: Prof. PhDr. Dušan Holý, DrSc.
Členové: PhDr. Stanislav Brouček, CSc.
PhDr. Alena Kalinová
Prof. PhDr. Alena Křížová, Ph.D.
Doc. PhDr. Martina Pavlicová, CSc.
PhDr. Jarmila Procházková, Ph.D.
PhDr. Peter Slavkovský, DrSc.

Recenzovali:

Doc. PhDr. Martina Pavlicová, CSc.
Doc. PhDr. Václav Štěpánek, Ph.D.

Etnologické materiály 4

© 2016 Masarykova univerzita ISBN
ISBN 978-80-210-8772-9 (online : pdf)
ISBN 978-80-210-8158-1

Poděkování

Děkuji z celého srdce všem respondentům, kteří se mnou strávili svůj čas a věnovali mi kus svých životních zkušeností i vzpomínek a podíleli se tak z velké části na obsahu této práce. Děkuji doc. PhDr. Martině Pavlicové, CSc., za odbornou spolupráci, a v neposlední řadě chci poděkovat mému velkému vzoru a učiteli prof. PhDr. Dušanovi Holému, DrSc., za jeho dlouhotrvající podporu.

OBSAH

ÚVODEM.....	7
I. VÝZKUMNÉ ZPRÁVY	13
1. Proč bohyně? Protože bohujú	15
2. Bez ohňa, moja milá, ništ něbudze.....	18
3. Něch od tejto Dášenky odejdu týto čažkosci	21
4. Zlé ode mňa, dobré ke mně.....	24
5. Čo vám chýba?	28
6. Já to zadávám na čjérné pusté hory.....	29
7. Já němám na vás čas, já musím robic!.....	33
8. Zakľňam tej Dášeně.....	35
9. Ej, dzevča, nejsú tí chlapi dobrí.....	39
10. Vyčítala bysom, ale se srsců.....	44
11. A ja som do školy něchodzila.....	46
12. Toto je uón, sviňák!	53
13. Samodruhá	61
14. Máce zlý motor a málo benzínu!	65
15. Žítkovské bohyně pohledem místního kněze	70
II. CHARAKTERISTIKY ZKOUMANÝCH BOHYNÍ.....	73
1. Irma Gabrhelová, zvaná Chupatá	75
2. Kateřina Hodulíková, zvaná Rozmanitová.....	79
III. ANALYTICKÉ A HODNOTÍCÍ POHLEDY	83
1. Dvojí tvář magie a role, kterou v ní bohyně zastává	85
2. Zařikávací formule – historické a lingvistické hledisko	88
3. Rozbor zařikávání Kateřiny Hodulíkové a Irmý Gabrhelové.....	93
4. Magický rituál praktikovaný bohyněmi.....	98
ZÁVĚREM.....	99
1. Poznávat je krásné, užitečné, poznávat je morální.....	101
2. Podivíni, kteří chtěli zastavit čas.....	103
3. Žítkovské bohyně a novodobí mágové.....	106

IV. DOPLŇKOVÉ VÝZKUMNÉ ZPRÁVY	109
1. Andzel Václav.....	111
2. Lýdia Gabrhelová, vnučka Irmy Gabrhelové.....	123
PRAMENY A LITERATURA.....	132
SUMMARY	135
REDAKČNÍ POZNÁMKA.....	137

ÚVODEM

Výzkumem lidové magie na Moravských Kopanicích jsem se zabývala na počátku devadesátých let dvacátého století, kdy jsem připravovala diplomovou práci z oboru etnologie. Výběr tématu byl dán mým osobním vztahem k Moravským Kopanicím, jejichž přírodu a roztroušené usedlosti jsem poznávala jako rodačka z Uherského Brodu od útlého mládí. Mé vnímání a chápání tohoto kraje se postupně měnilo v souvislosti s uvědomováním si něčeho ojedinělého, přitom však od pradávna obecně platného; nepodchytilného fenoménu, který unikal naší běžné pozornosti.

Bílé Karpaty s roztroušenými staveními a horskými loukami jsou výjimečné svým *geniem loci*. Uvědomila jsem si, že povrchní vnímání nám často bránilo objevit prostou krásu tohoto horského prostředí, poodhalující se ve zdánlivě všedních nezajímavých věcech, které jakoby *neexistovaly*. Pokud jsme však prohlédli, dostavily se pocity nostalgie, které nás nabádaly zastavit se a udržet při životě vše, co se již před lety vyrovnalo se svým osudem a nyní jen v ústraní odevzdaně čekalo na svůj definitivní odchod. Tato zdánlivě neradostná vize nám však nemohla brát víru a naději v cestě za poznáním jedinečného kulturního rozměru, jehož součástí byli lidé žijící na Kopanicích.

Formou povídkového vyprávění z dob vlastního mládí zachytil a vyjádřil ono prosté a křehké, co stále přetrvává v odcházející kultuře člověka žijícího na horských usedlostech, slovenský spisovatel Dominik Tatarka ve své práci *Navrávačky*.¹ Svěží jazyk, uvolněnost a opravdovost vyprávění odhalují prostřednictvím autorových reflexí ono tajemství, jež Tatarka popisuje jako *spirituální radost*. Radost, kterou denně prožívá jeho matka, když krávy mají hodně mléka, děti pomáhají na statku a ona může jít v neděli oblečená *ako gazdiná* tři kilometry do kostela. Jeho vzpomínky zachycují také zvláštní atmosféru během rodinných a sousedských návštěv, kdy se mnoho nemluvalo, ale jizbu naplňovalo *sváté ticho*, koncert beze slov, kde více než povídání bylo důležité vědomí společné soudržnosti a zakotvenosti v rámci rodiny či vesnice.²

Jedním z fenoménů, vytvářejících neopakovatelné kouzlo zmíněného *genia loci* na Moravských Kopanicích, byla instituce *žitkovských bohů*, o nichž jsem toho do doby, než jsem se pustila do zpracování diplomového úkolu, věděla málo a spíše z doslechu. Většina mých informací o jejich existenci vycházela z běžně kolujících historek, které

1 Tatarka, Dominik: *Navrávačky*. Köln: Index, 1988.

2 *Navrávačky* jsou dílem prozaickým, a právě proto pro poznání vnitřního světa vesnického člověka, který měl v minulosti odlišné vnímání estetických, etických a životních hodnot, etnograficky velmi cenným.

se mezi lidmi předávaly často jako fáma, případně se v povídkové formě stávaly páteří prací o bohyních na Kopanicích.³

Pro samotné bohyně měla ústně předávaná svědectví velký význam, především ta, která hovořila o uzdraveních jejich klientů, o vítězstvích nad zlými silami či o úspěšných předpovědích. *Magie se pohybuje v glorii tradice minulosti, ale vytváří svoji vlastní atmosféru mýtu, který trvale roste*,⁴ jak napsal sociální antropolog Bronislaw Malinowski.

Žitkovské bohyně byly specifické především v tom, že byly místně ukotveny na relativně malém území kolem obce Žitková, ale jejich vĕhlas měl daleko širší dosah, i když většina klientely pocházela z přilehlé slovenské části Bílých Karpat. V terénním výzkumu v rámci diplomové práce jsem se zaměřila na dvě tehdy nejstarší žijící bohyně Irmu Gabrhelovou (nar. 11. 9. 1905) a Kateřinu Hodulíkovou (nar. 11. 9. 1899), obě bydlící v lokalitě Žitková – Čjerné.

U Kateřiny Hodulíkové jsem uskutečnila výzkum celkem třikrát (13. 4. 1990, 11. 9. 1990 a 4. 3. 1991), dalším návštěvám čas nedopřál. Měsíc po poslední z nich zemřela ve věku nedožitých dvaadvadesát let. Návštěv u Irmy Gabrhelové bylo celkem sedm v letech 1990–1992. Dále jsou součástí diplomové práce i doplňující výzkumné zprávy s tehdejšími místními knězem katolické církve Jiřím Jeřábekem a bývalým poštovním doručovatelem, pamětníkem obou bohyní, Janem Michalcem. Tyto výzkumy mají za úkol pochopit postavení bohyní v rámci místní society a jejich vnímání církevní autoritou.

Druhá navazující část po sepsání diplomové práce pokračuje dodatečnými terénními výzkumy v letech 1996 a 1997 u Irmy Gabrhelové, v té době poslední žijící bohyně na Žitkově.

Poslední třetí část obsahuje výzkumy z let 2013 a 2014. Jsou věnovány dvěma žijícím pamětníkům obou bohyní, Václavu Rychlíkovi, tzv. *andzelovi*, který přiváděl jako dítě v padesátých letech za bohyněmi klienty, a vnučce Irmy Gabrhelové – Lýdii (dceřa nejstaršího syna bohyně Jana Gabrhela), které se snažila babička předat své umění. Tato část popisuje formou vzpomínek a reflexe vnímání obou bohyní nejbližší rodinou a místními lidmi. Mimo jiné je především ve vzpomínkách Václava Rychlíka zachycen

3 Jsou to především tyto práce:

Bartoš, František: Moravský lid. Telč: Emil Šolc, 1892;

Bartoš, František: Lid a národ. Sebrané rozpravy národopisné a literární. Sv. II. Velké Meziříčí: J. F. Šašek, 1891.

Niederle, Lubor (red.): Moravské Slovensko. Praha: Nákladem Národopisného musea Československého, 1918–1922 (zejm. kapitola Zvyky a obyčje od Lubora Niederla ve 2. svazku práce);

Hofer, Josef: Bohyně na Žitkově. Velezajímavé, skutečné případy, jak vychytralé venkovanky „bohyňují“ čili čarují. Holešov: Nákladem vlastním, 1913.

Václavík, Antonín: Luhačovské Zálesí. Luhačovice: Musejní společnost v Luhačovicích, 1930.

Seznam povídek o bohyních uvádí Dagmar Klímová v Katalogu hornáckých lidových vyprávění – II. Pověrečné povídky, C. Žena čaruje. In: Frolec, Václav – Holý, Dušan – Jeřábek, Richard (eds.): Hornácko. Život a kultura lidu na moravsko-slovenském pomezí v oblasti Bílých Karpat. Brno 1966, s. 559–562.

4 Malinowski, Bronislaw: I successi e gli scachi della magia. In: De Martino, Ernesto: Magia e civiltà. Milano: Garzanti, 1962, s. 217.

i nesnadný a rázovitý život lidí na Kopanicích v první polovině dvacátého století, a to jak děti, tak dospělé populace.

Obě ženy byly posledními bohyněmi, žijícími přímo na Žitkové, navíc ve zcela odlišných životních podmínkách než jejich možné následovnice z řad mladší generace. Autochtonnost tradice, jíž byly obě ženy nositelkami, nevidím tedy pouze v kontinuitě samotných magických praktik a zařikávání, ale i v jejich způsobu života a životních hodnotách, které je svazovaly pevným poutem s předchůdkyněmi v devatenáctém století.

Vědoma si nesnadnosti zkoumání zvoleného tématu, začala jsem nejprve hledat vhodnou metodu terénních výzkumů, která by mi umožnila dostat se do blízkosti bohyní, a to především během magického obřadu.

Při první návštěvě Irmy Gabrhelové jsem nevystupovala jako zákaznice hledající pomoc, ale snažila jsem se navázat neformální rozhovor volně procházejícího turistu. Po prvních zvědavých otázkách jsem však byla rázně odmítnuta a vykázána ven. Bylo tedy nutné přehodnotit roli, skrze kterou se budu před bohyní prezentovat, a pro zdar dalších výzkumů zvolit postup nový, v té době spíše netradiční a doposud žádným etnologem při výzkumu bohyní nepraktikovaný.

Po delším zvažování jsem tedy dospěla k závěru, že jediným možným východiskem bude stát se sama součástí svých pozorování, tj. vytvořit si osobní vztah s bohyněmi v roli jejich klientky. Zúčastněným pozorováním se mi otevírala daleko komplexnější a kvalitativně hlubší možnost vnímání skutečnosti – na jedné straně jako klientka, na straně druhé jako nezávislý pozorovatel zvenčí. Otevřel se tím prostor pro unikátní terénní výzkum, který se v této autentické podobě v přirozeném prostředí prakticky uzavřel smrtí poslední žijící bohyně Irmy Gabrhelové v roce 2001.

Dlouhá zařikávání, která jsou součástí magického rituálu, si ovšem lze jen stěží přesně zapamatovat, proto bylo účelné pořídit i jejich zvukový záznam, díky němuž předkládám přesný přepis všech zařikávání jako cenný doklad orální historie předávaný po staletí z pokolení na pokolení.⁵

Narativní výzkum, kdy se hlas výzkumníka i dotazovaného nesou na jedné vlně, umožňuje obohacování celkového významu ve smyslu sdílení a vzájemné rezonance, což jsou nepostradatelná pozitiva moderního kvalitativního výzkumu. V tomto kontextu vzájemného sdílení, díky výzkumníkově participaci, bylo mým úkolem spíše naslouchat příběhům s cílem podat čestnou zprávu bez zbytečných zkreslujících komentářů. Samotný příběh se pak sám stal nástrojem i předmětem mého výzkumu zároveň a umožnil rozšíření původně zamýšleného výzkumu lidové magie do dalších kontextů.⁶

5 Tato možnost kvalitativního výzkumu je již nově zakotvena v Etickém kodexu České národopisné společnosti, kde je ve výjimečných případech možný výzkum bez souhlasu respondenta v eticky neproblematických výzkumech. *Etický kodex ČNS*. Praha, 2014, odst. 1. 2. Domnívám se, že konečnou roli hraje i způsob, jakým jsou získaná data použita a zda eticky nepoškodí objekt pozorování, o což jsem se maximálně snažila při následné interpretaci nasbíraných dat.

6 Čermák, Ivo: *Myslet narativně: kvalitativní výzkum „on the road“*. Sborník z konference Kvalitativní výzkum ve vědách o člověku na prahu třetího tisíciletí. Brno 2002. Psychologický ústav AV ČR, Nakladatelství Albert, s. 11–25.

Hloubka takového terénního výzkumu je do jisté míry ovlivněna citlivostí a vnímavostí etnologa, která je odvislá od osobních zkušenostech, jež se mohou během výzkumu dále rozvíjet a přispívat tak k věrohodnosti a kvalitě nasbíraných informací.

Terénní výzkumy v rámci přípravy diplomové práce jsem prováděla po dobu tří let. Mezi jednotlivými návštěvami jsem musela činit delší časový odstup, který měl zaručit anonymitu mé osoby. To se ovšem u Irmy Gabrhelové dařilo jen z počátku; byla totiž velmi opatrná, a nebylo proto snadné udržet si její důvěru i po opakovaných návštěvách.

Po téměř třech letech mohl být proveden finální zápis a popis konotačního pole terénních výzkumů. Pro zachycení všech podrobností jsem nakonec zvolila formu bezprostředního vyprávění, jak jsem skutečnost pozorovala ze dvou zmíněných pohledů.

Co se týče obsahu výzkumů u obou bohyní, tak zde byla odlišná kvalita a hloubka nasbíraných dat. Zatímco návštěvy u Kateřiny Hodulíkové byly spíše krátké a jejich náplní byl pouze samotný magický obřad společně se zařikáváním, u Irmy Gabrhelové se mi podařilo zachytit jednak samotné praktikování magie, dále však společně sdílené příběhy ostatních zákazníků, kteří čekali se mnou v jizbě. Později po opakovaných výzkumech jsem s Irmou Gabrhelovou vedla i neformální rozhovor, kde jsem měla možnost získat cenné informace a vzpomínky z jejího osobního života, včetně dětství, a navíc i konkrétní příhody z vyprávění o jejích klientech.

Problém zužitkování nasbíraného materiálu nastal při jeho finální interpretaci, kdy jej bylo třeba objektivně, ale zároveň citlivě uchopit. V okamžiku, kdy bohyně začala při prvním zařikávání tajemným rytmickým hlasem přednášet své magické formule, měla jsem pocit něčeho výjimečného, co mě zavedlo do časů dávno minulých a co přesahovalo má tehdejší očekávání. Celým tělem mi probíhalo zvláštní chvění a napětí, měla jsem opravdu radost, že vše je stejné jako před sto lety. Tu však nastal onen kritický moment pro objektivního pozorovatele, kdy bylo třeba dát stranou emociální vnímání a nepohlížet na tyto projevy jen jako na vzácná rezidua minulosti, ale brát je jako jedinečné projevy vykazující nepřetržitou historickou kontinuitu až po současnost. Pozdější přehodnocení počáteční euforie se dostavilo po opakovaných výzkumech, které mi umožnily pohlížet na zařikávání očima těch, jež bohyni vyhledávají a jež jsou objektem jejich ryze pragmatického zájmu.

Hlavní těžiště své práce spatřuji tedy v její první části – popisu konotačního pole terénních výzkumů formou narativního vyprávění. Další kapitoly, které se pokoušejí uchopit nasbíraný materiál z různých pohledů, pouze naznačují možnosti, jak zužítovat zachycená fakta k porozumění instituce lidové magie jako projevu duchovní kultury lidu na Moravských Kopanicích v celé její komplexnosti.

Mnou nasbíraný materiál vykazuje všechny standardní projevy lidové magie zaznamenané již dříve mými předchůdci. Jde však o opětovnou sondu, která takřka po osmdesáti letech zkoumala stav a životnost lidové magie z pohledu přímého pozorovatele,

jenž byl sám vtažen do konotačního pole magického obřadu. Právě v této spoluúčasti, kterou si vyžádala zvláštní povaha zkoumaného prostředí, vidím novum oproti předchozím výzkumům.

Posledními badateli, kteří napsali své práce o lidové magii na základě terénních výzkumů a s nimiž mohu srovnávat své sběry zařikávání, byli především Josef Hofer a František Bartoš.⁷ I u těch je však autentičnost zapsaných zařikávání diskutabilní, neboť zdroj, odkud čerpali, je nejasný. Známostí skutečností bylo, že je získávali nepřímo od tzv. *andzelů* (dětí, které vodily k bohyním klienty), kterých bylo na Moravských Kopanicích v té době dostatek a kteří patřili do řad především dospívajících dětí, jež rády předaly za odměnu informace zájemcům. Dalším zdrojem byli místní učitelé (v první řadě Karel Dočkal a J. Dobiáš), kteří z kraje většinou nepocházeli, ale byli na Kopanice přiděleni a projevovali nadšený zájem o svéráznou lidovou kulturu, a proto ochotně spolupracovali s národopisci a zřejmě i s Josefem Hoferem. Ten však díky dlouhodobému pobytu ve Starém Hrozenkově⁸ hodně historek a fám o bohyních získal především díky ústnímu předávání mezi samotnými obyvateli Kopanic.

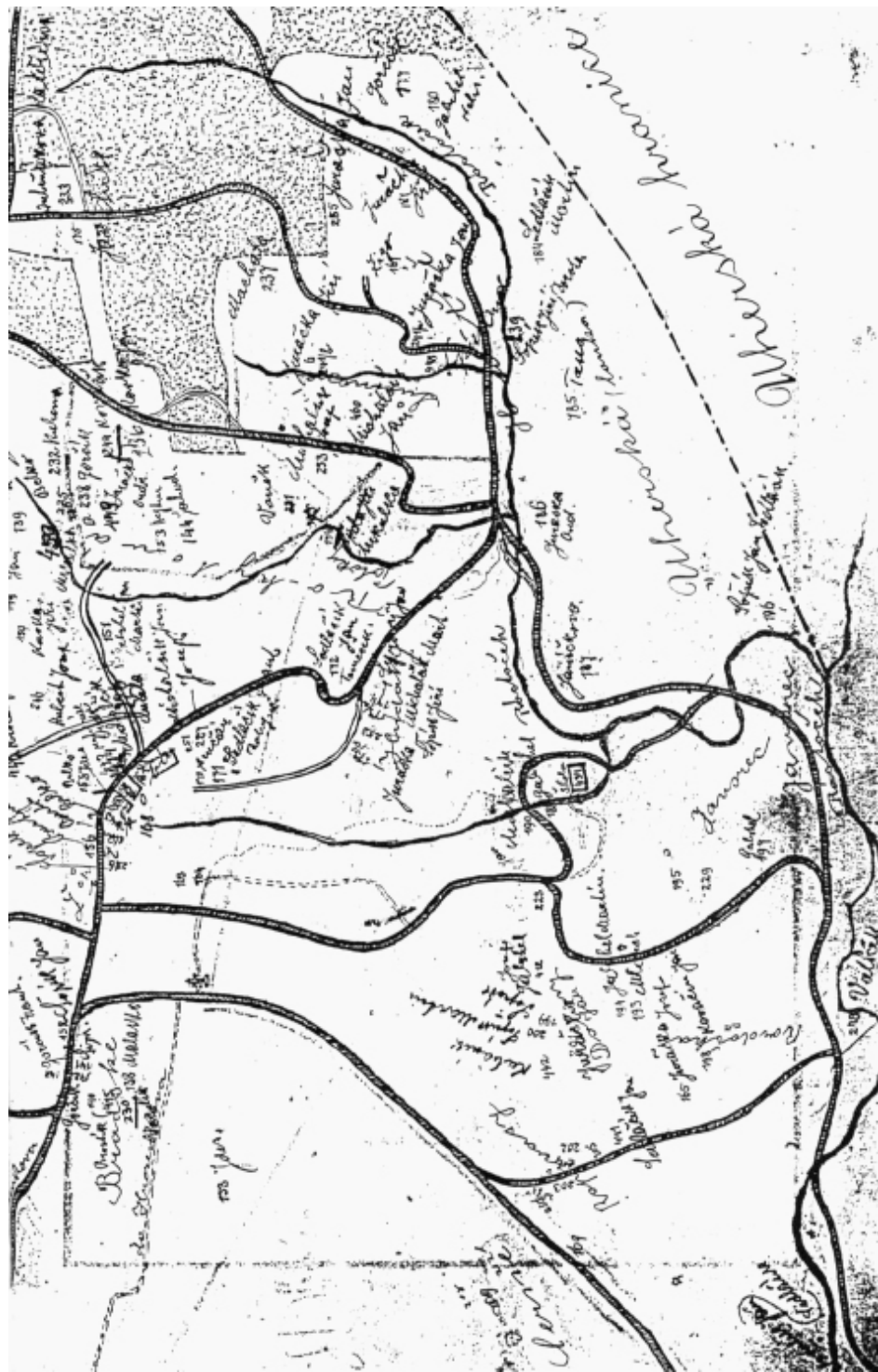
Zájem národopisců i amatérských vlastivědných nadšenců o lidovou kulturu obecně podpořila také Národopisná výstava československá konaná v Praze roku 1895.⁹

Hlavní přínos své práce spatřuji tedy v kvalitě nasbíraných informací, které jsou autentické, nezprostředkované a dále tendenčně nezkrácené. Práce podává závěrečnou zprávu o tradiční lidové magii na Moravských Kopanicích, zprostředkovanou osobnostmi posledních dvou žitkovských bohyň na konci devadesátých let dvacátého století.

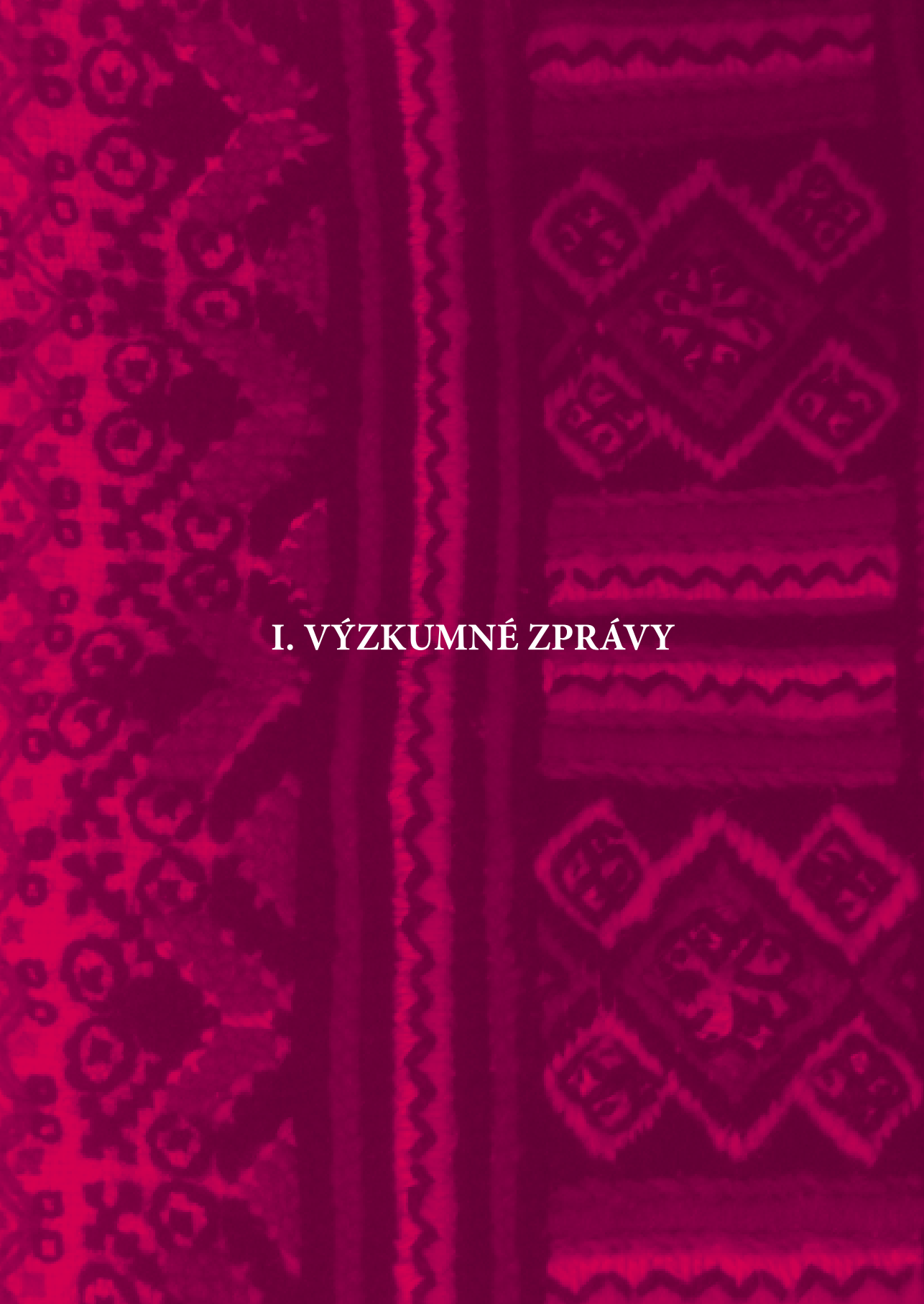
7 Hofer, Josef: Bohyně na Žitkově, c. d.; Bartoš, František: Lid a národ. Sebrané rozpravy národopisné a literární. Sv. II. Velké Meziříčí: J. F. Šašek, 1891.

8 Josef Hofer (1871–1947) působil jako katolický kněz ve Starém Hrozenkově v letech 1910–1920.

9 Národopisná výstava československá konaná roku 1895 měla za úkol předvést život českého, resp. slovanského lidu. Předcházela ji tři léta přípravných akcí a 170 krajinských výstav, odkud byly vybrané exponáty přesunuty do Prahy. Výstavka zvykoslovná se stala nejnavštěvovanějším oddělením, kde část byla věnována také léčení a čarodějným praktikám.

Skica obce Žitkovice se jmény vlastníků jednotlivých usedlostí. Kronika Žitkovice, dolní škola, 1894.

I. VÝZKUMNÉ ZPRÁVY

1. Proč bohyně? Protože bohují

Výzkum ze dne 31. 3. 1990. Jan Michalec,
nar. 1933, bytem Starý Hrozenkov č. p. 272.

Jan Michalec byl v době mých výzkumů již několik let v invalidním důchodu. Dříve byl poštovním doručovatelem a díky této profesi znal velmi dobře okolní kopaničářské obce, jednotlivá stavení a lidi především. Zajímal se o vše, co bylo spojeno s historií, etnografií a archeologií Moravských Kopanic. Přímou u něj doma mi ochotně ukázal svou sbírku archeologických nálezů, místních výšivek, součástí lidových krojů a několik vlastních dokumentačních fotografií lidové architektury. To vše činil vždy jen pro vlastní potěšení. Snaha zveřejnit své poznatky písemnou formou (např. ve vlastivědném časopise Malovaný kraj) byla u něj minimální. Jeho seberealizace se uskutečňovala především v roli informátora, který předává své znalosti formou ústního kontaktu lidem, kteří mají zájem o kulturu Moravských Kopanic. Osobně jsem jej objevila několik let před zahájením výzkumu během svých středoškolských studií díky spolužákovi z gymnázia v Uherském Brodě Zdeňku Michalcovi, který byl jeho synovcem.

Další velkou láskou Jana Michalce byl chov včel, jejichž úly byly rozmístěny na dvorku jen pár metrů od lesa. Při každé návštěvě mne tedy vedle kávy či slivovice nezapomněl pohostit šálkem naplněným lesním medem.

Jan Michalec byl pro mne v první fázi výzkumu nepostradatelným zdrojem, který mi poskytl informace o všech dosud žijících bohyních na Kopanicích. Byl to právě on, kdo mě nasměroval na Kateřinu Hodulíkovou, která už jako *bohyně* byla známá jen starší generaci.

Dříve, než jsem šla k bohyním na *Čjerné*, zastavovala jsem se cestou u Jana Michalce. Předávali jsme si především zkušenosti a hovořili o nátuře a filozofii místních obyvatel. Najít v tomto kraji pověstným nedůvěrou ke všemu, co přichází zvenčí, sdílného člověka, který vás ochotně kdykoliv přijme, prozradí vám některé osudy místních lidí a podělí se s vámi o své znalosti, je pro etnografa v jeho práci velkou výhodou a pomocí. Velmi si této pomoci vážím a dodnes na Jana Michalce a na jeho lidskou dobrotu s láskou a s nostalgií vzpomínám.

Nyní předkládám přepis našeho prvního rozhovoru, kterým započal můj terénní výzkum na Kopanicích.

„Kdy se bylinky sbírají?“

„To je prostě období. Některá sa sbírá na jaro, některá v létě, ale najčastěj sa sbíralo, když bylo Jána. To sa moselo sbírat v noci a některé ty bylinkárky jich mosely sbírat mlčky. Zdánlivě to vypadá jako pověra, ale mělo to aj svůj význam. Některá tá rostlina má najvíc účinných léků právě v noci.“

Jan Michalec v poštovní
uniformě. 50. léta 20. století.
Foto soukromý archiv.

Jan Michalec v kopaničářském
kroji. 60. léta 20. století.
Foto soukromý archiv.

Dyž dělali bohyni naschvál, tak jí při sbírání bylinek řekli ‚Pomáhaj Pán Bůh‘, už bylo zle. Ona mosela odpovědět a dyž odpověděla, už ty rostliny neměly svůj účinek. To byla taková známá obrana proti tomu, aby to nebylo očarované. Známe to aj v písničkách, když sa zpívá tá voděnka čarovaná..., to má kořeny aj v pověstech z pradávna, ale ono sa to přečkalo jako zvyk a už sa nevědělo, proč to je.“

„Proč se jim říká bohyně?“

„Protože bohujú, vyzývajú Boha.“

„Místní lidé chodí také k bohyním?“

„Ne, místní ne, naprosto cizí. Místní lidé k ní nanejvýš někoho dovedú. Říká sa tomu, že robí andzela. Dovede tam toho dotyčného na to počarování a pohádání a má právo potom na polovičku toho, co bohyňa dostala. Chodíja tam aj poměrně mladé děvčata, studované.“

„Vedle bohyní a lidových léčitelů sbírají a pěstují bylinky i ostatní lidé na Kopanicích?“

„Ano, léčíja sa velice často. To sa sbírá hlavně riepíček, prútrzník, jahodník a tak dál.“

„Vy sám sbíráte bylinky?“

„Měl sem bylinky a potom sem to poshazoval. Přišel za mnú jeden známý, že je mu zle, že nic týden nejedl. Tak sem mu dal behulku – trjasulku nebo také milovníček, lúbovník, to sa dáva svobodným dzievkám, aby sa brzo vydaly. Měl sem také riepíček, pelyněk a hlístěk. Řekl sem mu, aby si vybral, ale snítečku maličku, že dyž nepomože jedna, aby si vzal tú druhú. No a on to vzal a nacpal všechno do púllitrového hrnka, vypil a na druhý den přišel a řekl: ‚Sakra, pomohlo ně to, eště sem si večer musel vzít salámu.‘ Za tři dni ale potom přišel žalovat, že nemože spat. Potom sem sa dopálil, že eště někomu to zase ublíží. Tak sem ty rostlinky chytil, vyhodil a nechal enom pelyněk, když je někomu špatně.“

„Užívají se u vás spíše staré názvy bylinek?“

„Ono to mělo po stáru všelijaké ména, tady ty česká ména neodpovídají. Většinou tomu odpovídají ména ostatních slovanských národů. Buď je to v polštině, srbštině, slovenštině. Tyto české názvy sú už dost pozměněné, umělé.“

To bylo tedy mé první seznámení a terénní výzkum s jedním z kopaničářských starousedlíků, který mne zasvětil blíže do fenoménu zvaného *žitkovské bohyně*. Bohužel již není mezi námi, zemřel roku 2005.

2. Bez ohňa, moja milá, ništ něbudze

Výzkum ze dne 13. 4. 1990. Kateřina Hodulíková,
zvaná Rozmanitová, nar. 11. 9. 1899 na Žítkové, bytem Žítková č. p. 153.

S nejstarší žijící bohyní na Kopanicích – Kateřinou Hodulíkovou – jsem se setkala náhodně již v roce 1989. Tehdy jsem ještě nevěděla, že tato devadesátiletá stařenka je též vědmou, zasvěcenou do umění magického. Procházela jsme tehdy v létě kolem jejího domku a jakmile jsem ji pozdravila, počala se vyptávat, odkud jdeme a zda nechceme nějaké bylinky na nemoci. Zřejmě správně usoudila, že turisté jako my chodí do kopce na Černé za účelem návštěvy její švagrové, vyhlášené bohyně Irmy Gabrhelové. K této bohyni se chodí pár metrů výše po stejné cestičce, která vede i kolem domku Kateřiny Hodulíkové. Pro nedostatek času a nedůvěru mého společného průvodce se tehdy návštěva nekonala. Odnesli jsme si však jeden důležitý postřeh – konkurence! Skutečnost, že se bohyně a švagrové v jednom nemají v přílišné lásce a jedna o druhé tvrdí, že nic neumí, se mi potvrdila i při pozdějších návštěvách. Také Jan Michalec mi prozradil, že jejich vzájemné nesympatie jsou věcí veřejně známou a ačkoli jsou obě vdovami a bydlí pár metrů pod sebou, nikdy se nenavštěvují. Myslím však, že příčinou jejich rozkolu není pouze konkurence v *bohyňování*, ale jak už tomu často bývá, bude se týkat záležitosti daleko zranitelnější, o které ví jen ony dvě. Podobné doživotní rozkoly mezi rodinami či sousedy se stávaly dříve velmi často. Celková náтура lidí na Kopanicích je velmi tvrdá a tedy i nekompromisní vůči prohřeškům i těch nejbližších.

Rok po tomto setkání jsem se vydala navštívit Kateřinu Hodulíkovou osobně. Po učena dřívější neúspěšnou návštěvou bohyně Irmy Gabrhelové, která mě vykážala s nepořízenou, ustoupila jsem z pozice zvědavého etnografa a stala jsem se sama klientkou, hledající u bohyně pomoc ve svých trápeních.

Před domkem Kateřiny Hodulíkové mě přivítal a zároveň oznámil návštěvu štěkající pes. Po chvíli vyšla bohyně na dvorek otevřít plechová vrata. Zahlédla mladou dívku a bez dlouhého vyptávání mě ihned pozvala dále. Zajímalo ji pouze, kdo mě za ní posílá. Odvětila jsem, že Jan Michalec z Hrozenkova. Ještě neznala důvod mé návštěvy a již se rozpovídala: „Dobre, že *sce prišla moja, všecko budze dobré, moja milá. Sce vydatá?*“ – „Ano“.

„*Budzece pekná, moja milá paní, urobíme, aj vosk zljajeme!*“

V té době již nikdo cíleně právě Kateřinu Hodulíkovou jako bohyni nevyhledával, měla tedy velkou radost, že jsem přišla právě za ní. Síní jsme vešly do jejího opravdu skromného kopaničářského stavení, sestávajícího dále z *izby* a velké *komory*. Malá jizba byla jedinou místností, kterou bohyně obývala.

V rohu u kamen stál divan, na kterém spávala, kromě toho byly v místnosti stůl se dvěma židlemi, kuchyňský kredenc a skříň, v níž měla bohyně nejnnutnější šatstvo, ale také vosk a dokonce i pečivo v igelitovém sáčku.

Po stěnách byly rozvěšeny nepostradatelné obrázky Panny Marie a nad divanem vyšívaná plachta s krajinou.

V kamnech se netopilo, a tak se bohyně dala ihned do práce. Přímo uprostřed kuchyně na hliněné podlaze začala rozsekávat dřevěná polínka na malé třísky a přitom stále několikrát opakovala: „*Bez ohňa, moja milá, ništ nĕbudze*“. Zřejmě si myslela, že bych nemusela mít trpělivost čekat, až připraví vše potřebné, a tak mě stále ujišťovala slovy: „*Hnědz vám to urobím, paní moja, nĕbojce sa, hnĕdz to budze, všeccko budze zasa dobré!*“

Třísek bylo však stále málo, proto jsme se přemístily na dvorek, kde bohyně štípa-la dříví na špalku a já jsem je odnášela do kuchyně. Asi po půl hodině se v kamnech rozhořelo a mohlo se začít s čarováním. Rozpovídala jsem se, že jsem v poslední době stále nemocná, hlavně trpím nachlazením a v noci trpím kvůli zlým snům nespavostí. Po vyslechnutí mých problémů vyhrabala bohyně ze spodního šuplíku skříně včelí vosk a nechala jej roztopit v hrnečku na plotně. Dříve, než vylila roztopený vosk do *čítané vody*¹⁰, odrecitovala polohlasem zaříkávání, z něhož jsem si zapamatovala přesně pouze jednu formulí: *aby tým čarodějnicám a krivočítalnicám nohy aj ruky zkamenĕly a zcepenĕly*. Po tomto zaříkávání přezehnala ještě hrnec s *čítanú vodú* křížem a nalila do něj rozpálený vosk, z jehož odlitku se snažila vyčíst věci současné i budoucí, které se týkají mé osoby. To se jí však moc nedařilo, jelikož vosk se špatně odlil a nezůstal v celku, rozdrobil se na malé kousíčky, a proto hádání brzy zanechala.

Po této první magické části našeho sezení přišla na řadu jednotlivá nařízení bohyně. Především mi nařídila vzít si v láhvi *čítanú vodu* domů a pít ji každý den ráno a večer. Požádala mě též o věc, kterou nosím stále při sobě. Dala jsem jí šátek, ten pak pokropila vodou a pomodlila se: „*Ve menu Otca i Syna i Ducha svjatého, Amen.*“

Pokropení šátek mám nosit ve dne v noci u sebe, nejlépe uvázan na nemocném místě.

To bylo z její strany vše. Já jsem ji však ještě požádala o modlitbu, která by mi pomohla odvrátit před spaním zlé sny. K mému překvapení vyhověla bohyně ochotně mé žádosti a modlitbu a část zaříkávání mi pomalu nadiktovala:

*Zakľňam ca tejto Dášence, na jej zdravje, na jej ščascje,
kolikátý dníček na tuto Dášenu mohli padnúť týto čažkosci a bolesci,
nĕch to od tejto Dášenky všeccko odejdze a odpadnĕ,
pri nĕj to moci nĕmá.
Prídze a prispeje Sedmibolescná Matka Božja,
kláštoríček vystaví, mšu svjatú v nĕm slúžic budze.*

¹⁰ *Čítaná voda* – voda, která se používá při každém magickém rituálu; bohyně ji vlévá do plechového hrnce určeného pouze k tomuto účelu. Do *čítané vody* pak zaříkává a vhadzuje do ní horký roztopený včelí vosk, z jehož odlitku čte klientům budoucnost.

Temu dopomáhaj hodně zdravja, šťastjá, Pán Boh jej budz na pomoci, ve dně, v noci, svjatej pomoci.

Tak skončila moje první návštěva u zapomenuté bohyně Kateřiny Hodulíkové.

Přes obecné mínění zdejších lidí, že bohyně je již na stáří pomatená, musela jsem ocenit fakt, že i na svůj vysoký věk a jen náhodné *bohyňování* si v ucelené podobě pamatovala jednotlivé magické formule.

Z hlediska obsahu byla tedy její zařikávání velmi cenná, navíc vykazující odlišný zdroj čerpání v porovnání se zařikávanými její švagrové Irmý Gabrhelové.

Problematická je pouze jejich forma, která prozrazuje mechanické pospojování jednotlivých formulí na úkor vnitřní logiky celku. Pro zpřehlednění těchto zařikávaní byly jednotlivé formule od sebe odděleny a začínají vždy na novém řádku. Protože však vnitřní stavba zařikávaní nemá u Kateřiny Hodulíkové svá přesná pravidla a získala jsem pouze dvě varianty, neprovádím dále v lingvistické analýze jejich tabulkový přepis, jako tomu bylo u Irmý Gabrhelové, u níž byly přímo v textu formule označeny konstantními symboly.